

УДК 159.923: 316.614.5 – 044.372 (082)

ББК 88.5

К82

Кризи життєвого простору особистості, сім'ї та соціальних інституцій: матеріали Всеукр. наук.- практик. конф. з міжнародн. участю (Полтава, 15-17 лютого, 2013 р.). – Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. – 252 с.

У матеріалах збірника висвітлено такі актуальні проблеми сучасної психології та психотерапії, як взаємодія сім'ї і соціальних інститутів, дослідження кризових ситуацій життєвого розвитку особистості, консультування та психотерапія сімей у кризові періоди тощо.

Для науковців, викладачів, аспірантів, магістрантів, практичних психологів та психотерапевтів.

УДК 159.923: 316.614.5 – 044.372 (082)

ББК 88.5

Рецензенти

Хомич Л. О., доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-експериментальної роботи інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

Антонець М. О., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії, психології і педагогіки Полтавської державної аграрної академії.

Кризисы жизненного пространства личности, семьи и социальных институций: материалы Всеукр. науч.- практик. конф. с междунар. участием (Полтава, 15-17 февраля, 2013 г.). – Полтава: ПНПУ имени В. Г. Короленко, 2013. – 252 с.

В материалах сборника рассматриваются такие актуальные проблемы современной психологии и психотерапии, как взаимодействие семьи и социальных институтов, исследование кризисных ситуаций жизненного развития личности, консультирование и психотерапия семей в кризисные периоды и др.

Для учёных, преподавателей, аспирантов, магистрантов, практических психологов, психотерапевтов.

УДК 159.923: 316.614.5 – 044.372 (082)

ББК 88.5

Матеріали доповідей та повідомлень, уміщені до збірника,
друкуються мовою оригіналу

*За достовірність викладених фактів, цитат
та інших відомостей відповідає автор*

ЗМІСТ

<i>Атаманчук Н. М., Пасічніченко А. В.</i> Кризи життєвого розвитку обдарованих дівчаток.....	5
<i>Байєр О. О.</i> Специфіка контексту як фактор травматизації жертв соціальних утисків (на прикладі радянської епохи)	9
<i>Белова К.С., Белова А.Н.</i> Деприваційні реакції у дітей в умовах небагатоприятних факторів сім'ї.....	15
<i>Васютинський В.О.</i> Психологічний зміст міжпоколінних відмінностей відтворення культури бідності	22
<i>Волошенко О.В.</i> Роль післядипломної педагогічної освіти у подоланні криз життєвого розвитку особистості вчителя.....	26
<i>Гончарова Н.О.</i> Професійне самовизначення як кризове явище юнацького віку.....	32
<i>Горбенко Ю.Л.</i> Конфліктність ціннісно-сислової сфери особистості як життєва криза.....	41
<i>Губіна Т.І.</i> Новонародженість – криза початку психічного життя.....	46
<i>Дзюба Т.М.</i> Криза в сучасному вимірі життєвого шляху особистості	51
<i>Добродняк А. А.</i> Кризовий інтервенція в психотерапевтичній роботі.....	60
<i>Калюжна Ю.І.</i> Психологічні особливості кризи особистості у студентському віці.....	68
<i>Кравченко О.Д.</i> Психологічні особливості міжособистісної адаптованості подружжя на початковому етапі функціонування сім'ї.....	73
<i>Кулик М.Л.</i> Музикотерапія як метод регуляції психоемоційного стану у кризові періоди людей похилого віку.....	80
<i>Лаврінченко В. А.</i> Особливості переживання смислової життєвої кризи підлітками	87
<i>Лимаренко Я.В.</i> Синдром вигорання і його профілактика.....	96
<i>Мирошніченко А.В.</i> Гендерні аспекти дитячо-батьківських відносин.....	103
<i>Мишко Н.М.</i> Девіантна поведінка підлітків як прояв кризи.....	109
<i>Момот Н.С.</i> Психологічні умови розвитку творчої компетентності майбутніх вчителів.....	116

КОНФЛІКТНІСТЬ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЖИТТЄВА КРИЗА

У статті проаналізовані варіанти конфліктності ціннісно-смыслової сфери. Описано можливі варіанти співвідношення свідомих та підсвідомих детермінант формування ціннісно-смыслової сфери особистості.

Ключові слова: *смысл, ціннісно-смыслова сфера, особистість, духовні та матеріальні цінності.*

Постановка проблеми. Людина у сучасному світі постійно вимушена знаходитись у ситуації, де переважає діяльність, спрямована на задоволення споживацьких потреб. Така ситуація культивується сферою виробництва та підпорядкованими їй засобами масової інформації. Є.А. Афонін зазначає: "Моральні цінності цілком перестають сьогодні відігравати регулятивну роль у трудових відносинах через їх повне знецінення. А головне – вони перестають бути фактором об'єднання людей за професійною ознакою. Ця ситуація характерна для всіх суспільних інститутів України" [2, с. 125].

Протиріччя між біологічним (матеріальним) та смысловим (ідеальним), між тим що людина каже і що вона робить, не слід уникати і маскувати а, навпроти, виділити і зафіксувати його як об'єктивну даність.

Свідомий аналіз цих протиріч дає можливість з'ясувати які смысли та цінності визначають напрямок життя та розвитку особистості та суспільства. За думкою Д. О. Леонт'єва: "свідомість тільки виділяє та підкреслює те, що значимо для суб'єкта, та ставить перед ним завдання на осмыслення та усвідомлення того, яке конкретне місце в його житті займають відповідні об'єкти або події, з якими мотивами, потребами й цінностями суб'єкта вони зв'язані і як саме" [7, с. 113].

Але часто людина не може адекватно визначити які саме цінності та смысли визначають її поведінку. За О. Г. Асмоловим "при достатній розбіжності зовнішньої рольової поведінки людей, їхньої поведінки для інших, яка не є свідомо керованою, і їх дійсних смыслових установок, дійсне обличчя людини виявляється схованим не тільки від навколишніх, але й від неї самої" [1, с. 340].

Крім того, якщо людина змушена за якихось причин робити діяльність, не сумісну з прийнятими смыслами, як правило, включаються механізми психологічного захисту особистості та відбувається підсвідомо переоцінка смыслів щоб наблизитись до смыслів

тієї діяльності, яка була виконана. В таких умовах у людини нарастає внутрішній конфлікт у ціннісно-смысловій сфері. Розуміючи, що криза - це період у житті людини, коли протягом відносно короткого часу виявляються різкі і суттєві психологічні зрушення, можемо констатувати, що внутрішній конфлікт у ціннісно-смысловій сфері в таких умовах є життєвою кризою особистості.

Аналіз джерел і публікацій. Е. Л. Носенко й Н. В. Фролова виділяють декілька можливих варіантів "неузгодженості в таких аспектах структури ціннісних орієнтацій:

- неузгодженість між цінностями-цілями й цінностями-засобами для досягнення цих цілей;

- неузгодженість між цінностями-цілями й цінностями-засобами та оцінкою самою особистістю рівня їх реалізованості в особистому життєвому досвіді;

- неузгодженість між цінностями-цілями й картиною світу, відображеного у свідомості й підсвідомості особистості;

- неузгодженість між картиною світу, відображеного в підсвідомості особистості, і картиною світу, відображеного в її свідомості;

- неузгодженість між картиною світу, відображеного у підсвідомості особистості, і уявленнями про цінності суспільства в цілому" [10, с. 108].

Перші дві неузгодженості докладно описано в роботах Е.І. Головахи. Вчений зауважує, що "наявність конкуруючих компонентів у свідомості - одне із джерел неузгодженості вербальної й реальної поведінки людини. Суперечливість ціннісних орієнтацій, їхня конкуренція в ситуації життєвого вибору - вихідний момент неузгодженості того, чого людина хоче домогтися в майбутньому, і того, що вона буде для цього вживати. Відповідно, найважливішою передумовою успішної самореалізації людини в майбутньому є погоджена, несуперечлива система ціннісних орієнтацій, що лежить в основі формування змістовно й хронологічно узгоджених життєвих цілей і планів" [11, с. 261 - 262].

За уявленням Ф.В. Бассіна, "наявність конфліктів, внутрішніх суперечностей в області переживань, що мають високий ступінь значущості для суб'єкта, є серйозним чинником ризику для його душевного здоров'я, і тому його психіка прагне самими різними способами усунути подібні конфлікти. І тому, якщо зниження значущості психічно травмуючого чинника... не вдається, то може активуватися інший тип психологічного захисту, що має характер своєрідного "заміщення" того, що підлягає витісненню, іншою "ієрархією цінностей,...яка виступає як компенсуюча, але більш легко виражається у поведінці" [12, с. 254].

Якщо "компенсуюча" ієрархія цінностей закріплюється відповідною діяльністю - вона стає основною, домінуючою. Р.С. Немов

продовжуючи цю думку зауважує, що "практично будь-яку дію людини необхідно розглядати як двоякодeterminовану: диспозиційно й ситуаційно" [9, с. 391]. Він називає диспозиціями психологічні фактори, які визначають із внутрішнього середовища людини її поведінку. Ситуаційний бік визначається силою й частотою актуалізації, а також способом задоволення певної потреби (яка є виявом важливості певної цінності) [9, с. 394].

Визнаючи ці постулати, необхідно відзначити, що частота виникнення ситуації, у якій актуалізується певна диспозиція, може стати причиною змін в ієрархії цінностей, відбитком якої є ця диспозиція. Доведено, що кількість злочинів, здійснюваних підлітками прямо пропорційна кількості переглянутих по телебаченню сцен насильства та вбивств [14, с. 608.]. Фактично йдеться про формування підсвідомої системи установок відносно певних матеріальних та духовних цінностей. Механізмом формування такої ієрархії є ідентифікація та емпатія. Якщо людина ставить себе на місце героїв телеекрану та разом із ними переживає події, то в неї для оцінки ситуації залучаються підсвідомі структури особистості. У такій ситуації дії, показані на екрані, у разі їх розбіжності з ієрархією цінностей, приводять або до неприйняття побаченого, завдяки залученню механізму психологічного захисту, або до провокування переоцінки існуючої ієрархії цінностей.

Але при цьому нормальний розвиток людини оцінюється залежно від того, як вона розв'язує основну проблему вибору – матеріальні цінності або духовні, просоціальні або індивідуалістичні, альтруїстичні або егоїстичні цінності.

А.Ф. Лазурський з приводу визначення які ж цінності та потреби є основою здоров'я особистості писав: "альтруїзм в тому або іншому вигляді представляється формою, і засобом, і показником найкращої гармонії між особистістю і середовищем" [6; с.299]. Б. С. Братусь також зазначає: "наші дані також показують, що відхилення, неврологічний розвиток особистості тісно пов'язані з егоцентричною орієнтацією людини, тоді як найбільш сприятливі умови для розвитку особистості створює протилежна егоцентричній просоціальна орієнтація" [3, с.46], [5].

На думку Б. С. Братуса "людина може бути цілком психічно здоровою (добре запам'ятовувати і мислити, ставити складні цілі, бути діяльним, керуватися усвідомленими мотивами, досягати успіхів, уникати невдач і тому подібне) і одночасно бути особистісно неповноціною, хворою (не координувати, не направляти своє життя для досягнення людської суті, роз'єднуватися з нею, задовольнятися сурогатами і тому подібне). До речі, якщо говорити про тенденції сучасного суспільства, то потрібно визнати, що для все більшої кіль-

кості людей стає характерним саме цей діагноз: психічно здоровий, але особистісно хворий" [5, с.299].

Враховуючи безпрецедентні досягнення сучасної психологічної науки (її можливості маніпуляції свідомістю, поведінкою, масовими суспільними процесами та ін.), перед психологією та психологами стає завдання стати морально орієнтованою.

Отже, кожна людина повинна вирішити свою задачу на смисл: або вибирає духовність, або вибирає хаос задоволення споживачьких потреб та повне підкорення маніпулятивним впливам. Д.О. Леонтєв з приводу цього підкреслював, що "задача на смисл — це завжди ще і задача на совість"[7, с.127]. В.Франкл також "характеризував совість як орган смислу, що дозволяє в будь-якій ситуації уловити істинний смисл. Можна стверджувати, що відмова від осмислення, від рішення задачі на смисл є відмова від совісті. Адже посилення на тиск обставин або не підкорення наказу як обґрунтування непристойного вчинку, є не що інше, як відхід від задачі на смисл, — інакше було б навряд чи можливим збереження самоповаги і душевної рівноваги. "Людина-гвинтик" — це людина, позбавлена совісті, тобто, смислових орієнтирів, людина, яка неосмислює свої дії і все своє життя [13, с.127].

Цю думку також підкреслює А.Маслоу: "єдиний відомий спосіб запобігти викривлення нашого сприймання природи, суспільства або самих себе за допомогою людських цінностей — постійно усвідомлювати ці цінності, розуміти їх вплив на сприйняття та завдяки такому розумінню вносити відповідні корективи..." [8, с.245].

Прийняті свідомо (недекларовані собі і оточенню, а зафіксовані діяльністю) загальнолюдські цінності дають можливість побачити світ по-новому та знайти нове людське місце у такому новому світі.

Про сучасні вимоги до психології у зв'язку з новими світовими тенденціями влучно написав Ф.Е. Василюк: "не усвідомлюючи філософські, етичні, релігійні джерела своїх ідей, психологія стає агентом, провідником, а завдяки вдосконаленню техніки психологічної роботи, і «надпровідником» різного смислу з культури в людську свідомість. ... страшно усвідомлювати, що через канал психології в людську душу під професійно слухними приводами «емоційної підтримки», «розширення свідомості», «усунення невротичних симптомів» і так далі вводяться жахливі суміші мотивів, образів, ідей з абсолютно несумісних культур і культів від шаманізму до бахаїзму. Порятунок від «ідеології» зовсім не в ідеологічній всеїдності психології (це заміна рабства на гірше - бути слугою багатьох панів) і не в доморослій антропології, а у свободі. У свободі совісті, зокрема. ... Але у нас немає свободи від свободи совісті. Ігнорувати саму ситуацію ціннісного вибору культурної позиції для сучасного психолога вже не дозволено" [4, с.101-102].

Отже, за думкою сучасних вчених психологія повинна стати морально орієнтованою та почати системну інтеграцію з філософією (як методологічною її основою) та етикою (як запорукою невикористання психології поти людини).

Висновки. Підсумовуючи, необхідно зазначити що конфліктність ціннісно-сислової сфери особистості може розглядатися як життєва криза, яка може бути спровокована як самою особистістю (у ситуації небажання усвідомлювати свої справжні смисли існування), так і суспільством (тиражуючи та культивуючи споживання матеріальних благ).

Виявлено, що накладання на періоди внутрішньо-особистісної нестабільності зовнішньої, соціально-політичної, нестабільності призводить до формування суперечливих ціннісних орієнтацій.

Список використаних джерел

1. Асмолов А. Г. По ту сторону сознания: методологические проблемы неклассической психологии / Александр Асмолов. – М.: Смысл. 2002. – 480 с.
2. Афонін Е. А. Становлення Збройних Сил України: соціальні та соціально-психологічні проблеми. / Е.А.Афонін. – К.: Інтерграфік, 1994. – 304 с.
3. Братусь Б.С. Аномалии личности. / Б.С. Братусь. – М.: Мысль, 1988. – 245 с.
4. Василюк Ф.Е. Методологический анализ в психологии. / Ф.Е. Василюк. – М.: МГППУ; СМЫСЛ, 2003. – 240 с.
5. Зейгарник Б.В. Очерки по психологии аномального развития личности. / Зейгарник Б.В., Братусь Б.С. – М.: Изд-во МГУ, 1980. – 342 с.
6. Лазурский А.Ф. Классификация личностей. / Лазурский А.Ф. – М.: Прибой, 1923. – 164 с.
7. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Дмитрий Алексеевич Леонтьев. – М.: Смысл. 2003. – 487 с.
8. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / Абрахам Маслоу. – СПб.: Питер. 2003. – 352 с.
9. Немов Д. С. Психология. / Немов Д. С. – М.: Просвещение: Владос, 1994. – 576 с.
10. Носенко Э. Л. Трансформация ценностных ориентаций молодежи на современном этапе развития общества (психологический аспект). / Носенко Э.Л., Фролова Н. В. – Днепропетровск: Навчальна книга, 1999. – 108 с.
11. Психология личности в трудах отечественных психологов / Сост. Л. В Куликов. – СПб: Питер, 2000. – 480 с.
12. Психология сознания. / Сост. и общая редакция Л.В.Куликова. – СПб: Питер. 2001. – 480 с.
13. Франкл В. Человек в поисках смысла / Виктор Эмиль Франкл. - М.: Прогресс. 1990.- 368с.
14. Хьел Л. Теории личности. / Хьел Л., Зиглер Д. – СПб.: Питер, 1999. – 608 с.